UGC Journal No. : 41784

ISSN: 2349-5928

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE REVIEW

(An International Peer Reviewed Refereed Journal)

Editor in Chief

Professor Vinay Kumar Pandey

Department of Jyotish, Faculty of S.V.D.V.

Banaras Hindu University,

(351)

Humanities and Social Science Review

Vol. 5 No. 2 *ISSN 2349-5928* *July–December 2018*

CONTENTS

Sl. No.	Title	Name	Page No.
1.	संस्कृत वाङ्मय में सहयोग का माहात्म्य	डॉ0 सूर्यकान्त झा	1-8
2.	La langue maternelle (Hindi) et la langue source (English) en classe de la française langue étrangère	Aakash Dwivedi	9-14
3.	Human Rights and Women in India	Dr. Satyanandan Bhagat	15-20
4.	वैदिक साहित्य में स्वाध्याय एवं प्रवचन का माहात्म्य	डॉ0 दीप लता	21-31
5.	वैदिक देवताओं का उद्भव एवं विकास	डॉ. कुमकुम पाठक	32-45
6.	प्रजनन व्यवहार के संदर्भ में चयनित शोध कार्यों की एक समीक्षा	आरती सिंह एवं सुमन सिंह	46-61
7.	रुपकत्रय के परिप्रेक्ष्य में महाकवि कालिदास का वेदानुप्राणित चिन्तन	शशिकान्त मिश्र	62-64
8.	समकालीन पर्यावरणीय चिन्तन और आदिवासी समाज	मनोज कुमार	65-72
9.	लोक के सन्दर्भ में भारतेन्दु की "कविताएँ"	नैन्सी गुप्ता	73-79
10.	संस्कृतपत्रिकासु सम्भाषणसन्देशस्य आलोचनम्	आचार्य डॉ० बृहस्पति मिश्रः	80-85
11.	श्रीमद्भागवतान्तर्गत वेदवाणी द्वारा भगवत्स्तुति	डॉ0 मनोज कुमार	86-99
12.	योगांगस्वाध्याय के सन्दर्भ में मनुस्मृति की अवधारणा	डॉ0 रवि कुमार (शास्त्री)	100-107
13.	भारतीय संस्कृति में स्मृतियों का महत्त्व	सुशील कुमार	108-112
14.	अनेकान्तवाद एवं पर्यावरण संरक्षण	डॉ0 शिल्पी गुप्ता	113-118

Humanities and Social Science Review, July-December 2018, Vol-05, No.-02

संस्कृतपत्रिकासु सम्भाषणसन्देशस्य आलोचनम्

आचार्य डॉ० बृहस्पति मिश्रः*

समाजस्य मार्गदर्शकाः विद्वांसः भवन्ति। विद्वद्दर्शिताः श्रुति -स्मृति-प्रतिपादिताः व्यवहाराः समाजस्य उन्नतिहेतवः । विदुषां विचाराः आधुनिके समाजे पुस्तकेषु सङ्कलिताः भवन्ति। किन्तु तान् पठितुं जनाः उत्साहिताः न भवन्ति । अत एव तथाविधस्य पुस्तकस्य प्रकाशनम् आरब्धं यस्मिन् बहूनां विदुषां विचाराणां सङ्कलनं भवेत् , यस्य च प्रकाशनं निश्चिते समये प्रतिपर्यायं भवेत् । एतच्च पुस्तकाकारं पत्रमिव पत्रालयद्वारा गृहं गृहं जनं जनं प्रति निर्दिष्टे सङ्केते गच्छेत् ।

अतः तत् पत्र-तुल्यत्वात् 'पत्रम्' अथवा 'पत्रिका' इति नामधेयेन विख्यातम् अभूत्।[1] यथा अन्यासां भाषाणां पत्रिकाः सन्ति । तथैव संस्कृतभाषायाः अपि बह्व्यः पत्रिकाः सन्ति। **'गाण्डीवम्'**[2] इति साप्ताहिकपत्रिकायाः अनुसारं सर्वप्रथमं संस्कृतपत्रिका १८६६ तमे वर्षे 'काशी-विद्या-सुधानिधिः' इति नामिका आसीत् । डा० रामगोपाल-मिश्रवर्यस्य मतानुसारं १९तमे शताब्दे ५४ पत्रिकाः तथा २० तमे शताब्दे १६६पत्रिकाः प्रचलिताः अभूवन् । प्रारम्भे पत्रिकाणाम् उपयोगः विशेषतया नूतनसाहित्यस्य लोकार्पणाय प्रसाराय च क्रियते स्म[3]।

अस्मिन् समये शताधिकाः संस्कृतपत्रिकाः प्रकाशिताः भवन्ति तासु च दिनपत्रिकाः साप्ताहिक-पत्रिकाः, पाक्षिकपत्रिकाः, मासिकपत्रिकाः, द्वैमासिकपत्रिकाः, त्रैमासिकपत्रिकाः, चातुर्मासिकपत्रिकाः, षाण्मासिकपत्रिकाः, वार्षिक-पत्रिकाः च भवन्ति । भारतं विचित्रं राष्ट्रम् अस्ति । अत्र संस्कृतस्य साहित्यम् , व्याकरणम्, वैदिकम्, संस्कृत्यादिकञ्च आश्रित्य बह्व्यः शोधसंस्थाः कार्यं कुर्वन्ति ।

कासाञ्चित् संस्थानां संस्कृतवाङ्मयम् आधारीकृत्य पत्रिकाः प्रकाशिताः अपि भवन्ति किन्तु ताः आङ्ग्लभाषायां प्रकाशिताः भवन्ति इति वैचित्र्यम् । काश्चन तथाविधाः

---

* प्राध्यापकः, श्रीशक्तिसंस्कृतमहाविद्यालयः, श्रीनयनादेवी जी,बिलासपुर,हि.प्र.

[1]संस्कृतानुवाङ्मयम् ,श्रीहरिकृष्णशास्त्रिदातारः, चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी,सन् 1993, पृ. 91-93

[2]'गाण्डीवम्'(संस्कृत-प्रगति-विशेषाङ्कः) वाराणसी,सन् १९८१,पृ. 86

[3]संस्कृत के गौरव शिखर, श्रीकलानाथशास्त्री, राष्ट्रिय संस्कृत संस्थान, नवदेहली,सन् 1998,पृ. 110